

انجمن ایرانی تاریخ
The Iranian
Society of History

وقف و توسعه شهری تجربه ربع رشیدی

نویسنده:

دکتر شهرام یوسفی فر
عضو هیئت علمی دانشگاه تهران

نگارستان اندیشه

تهران - ۱۳۹۷

سرشناسه: یوسفی فر، شهرام، ۱۳۴۸ -
عنوان و نام پدیدآور: وقف و توسعه شهری: تجربه ربع رشیدی/
نویسنده شهرام یوسفی فر. تهران: نگارستان اندیشه، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری: ۱۶۵ ص.
شابک: 978-600-8273-92-9
وضعیت فهرست نویسی: فیبا
یادداشت: کتابنامه.
موضوع: رشیدالدین فضل‌الله، ۶۴۸ - ۷۱۸ ق. ربع رشیدی --
وقفنامه‌ها -- Edowment document -- Rab' rashidi -- ربع رشیدی --
موقوفه‌ها -- Rab'erashidi -- Endowments -- وقف -- ایران -- تاریخ
Iran -- History -- Waqf -- موقوفه‌ها -- ایران -- تاریخ
Iran -- History -- Endowments -- ایران -- تاریخ -- ایلیخانان، ۶۵۱
- ۷۵۶ ق -- Iran -- History -- Ilkhanids, 1253 - 1358
رده بندی کنگره: ۱۳۹۷ ی و ۹ ی / DSR ۱۰۳۰
رده بندی دیوبی: ۹۵۵/۰۶۳۷ شماره کتابشناسی ملی: ۵۴۷۰۵۱۹

وقف و توسعه شهری

تجربه ربع رشیدی

نویسنده: دکتر شهرام یوسفی فر
عضو هیئت علمی دانشگاه تهران
ناشر: نگارستان اندیشه
طراح جلد: سعید صحابی
چاپ: اول، ۱۳۹۷
تیراژ: ۵۰۰ نسخه
قیمت: ۲۵۰۰۰ تومان
چاپ و صحافی: نسیم

نشانی ناشر: م. انقلاب، ابتدای خ آزادی، خ بهزاد، شماره ۲۹ واحد ۷

تلفکس: ۶۶۴۳۵۴۲۳ - ۶۶۹۴۲۵۴۲

info@rics.ir - www.cins.ir

فهرست مطالب

۹	پیشگفتار	
۱۱	بخش اول: نقش وقف در توسعه شهری (تجربه ربع رشیدی)	
۱۳	مقدمه	
۱۴	۱. مفهوم لغوی و اصطلاحی ربع	
۱۴	۲. پیدایش ربع	
۱۴	۱-۲. الگوی شهر ایرانی - اسلامی دوره ایلخانی	
۱۵	۲-۲. آراء خواجه رشیدالدین فضل الله	
۱۷	۲-۳. الگوی شنب غازان	
۱۹	۳. روند تأسیس	
۱۹	۳-۱. اهداف	
۲۱	۳-۲. مکان‌یابی	
۲۳	۳-۳. الگوی وقف	
۲۴	۳-۴. وقف‌نامه	
۲۶	۴. ساختار کالبدی	
۲۶	۴-۱. مراحل ساخت	
۲۷	۴-۲. شکل‌بندی	
۲۸	۵. اجزاء کالبدی ربع	
۲۸	۵-۱. ربع رشیدی	
۲۹	۵-۱-۱. روضه و گنبد	
۳۲	۵-۱-۲. دارالحفاظ	
۳۵	۵-۱-۳. سرای متولی، ناظر، مشرف	

۶ وقف و توسعه شهری تجربه ربع رشیدی

- ۳۷ ..... کتابخانه ۴-۱-۵
- ۴۵ ..... مشاغل روضه ۵-۱-۵
- ۴۶ ..... مساجد ۶-۱-۵
- ۵۱ ..... بیت‌التعلیم ۷-۱-۵
- ۵۱ ..... خانقاه ۸-۱-۵
- ۵۵ ..... دارالضیافه ۹-۱-۵
- ۵۹ ..... دارالشفاء ۱۰-۱-۵
- ۶۹ ..... شهرستان ۲-۵
- ۷۲ ..... بازار ۱-۲-۵
- ۷۳ ..... دارالضرب ۲-۲-۵
- ۷۴ ..... آب‌انبارها ۳-۲-۵
- ۷۴ ..... باغها ۴-۲-۵
- ۷۵ ..... ربض ۳-۵
- ۷۵ ..... محله‌های مسکونی ۱-۳-۵
- ۷۶ ..... حمامها ۲-۳-۵
- ۷۶ ..... انبارها ۳-۳-۵
- ۷۷ ..... کارگاهها ۴-۳-۵
- ۷۸ ..... آسیاها ۵-۳-۵
- ۷۸ ..... الگوی اداره مجتمع ربع ۶
- ۷۸ ..... ۱-۶ الگوی اداره ۱-۶
- ۷۹ ..... ۲-۶ تولیت ۲-۶
- ۸۱ ..... ۳-۶ کارکنان ۳-۶
- ۸۳ ..... ۴-۶ مشاغل و حرف ۴-۶
- ۸۴ ..... ۷ تأسیسات و امور رفاهی شهری ۷
- ۸۴ ..... ۱-۷ سازمان آموزشی ربع ۱-۷
- ۸۵ ..... ۲-۷ تأسیسات آب‌رسانی شهری ۲-۷
- ۸۷ ..... ۳-۷ امور روشنایی ۳-۷
- ۸۸ ..... ۴-۷ امور نظافت و بهداشتی ۴-۷
- ۸۹ ..... ۵-۷ تأمین اجتماعی ۵-۷

فهرست مطالب ۷

- ۷-۶. محله‌های مسکونی ۹۰
۸. سازمان ربع ۹۴
- ۸-۱. وقف، رقبات و درآمدهای ربع ۹۴
- ۸-۲. مصارف ۹۵
۹. ربع بعد از رشیدالدین ۱۰۳
۱۰. سرانجام ۱۰۸
۱۱. نقش ربع در اوضاع علمی زمانه ۱۰۹
۱۲. وضعیت کنونی ۱۱۱
۱۳. کتاب‌شناسی ۱۱۵
- بخش دوم: الگوی حمایت اجتماعی در ربع رشیدی ۱۲۳**
۱. مدل حمایت اجتماعی در سده‌های میانه ۱۳۲
۲. ربع رشیدی: مقدمات و ملاحظات استقرار جامعه مطلوب ۱۳۸
۳. حمایت‌های اجتماعی از فقرا و فرودستان در ربع رشیدی ۱۴۰
- ۳-۱. آموزه‌ها و اصول و بنیان‌های برنامه حمایتی از فرودستان ۱۴۱
- ۳-۲. برنامه‌های حمایتی ۱۴۳
- برنامه تأمین حداقل خوراک مورد نیاز روزانه ۱۴۳
  - حمایت از گروه غلامان ۱۴۸
  - برنامه تأمین بهداشت و سلامت جامعه ربع ۱۵۰
  - سرپرستی بیوه زنان در موقوفه ۱۵۱
  - حمایت از دست مزد کارورزان ۱۵۲
  - حمایت از ایتام ۱۵۲
  - تأمین آب رایگان ۱۵۳
  - تأمین زمین جهت احداث خانه ۱۵۳
  - تأمین نیازهای گروه‌های غربا ۱۵۴
- نتیجه‌گیری ۱۵۶
- کتاب‌شناسی ۱۵۷

پیشگفتار

این کتابچه در باب تاریخ ربع رشیدی سال‌ها قبل تحریر شد. بر اساس توافقی که با دایره‌المعارف بزرگ اسلامی صورت گرفته بود، قرار شد نویسنده، مدخل ربع رشیدی را برای آن دایره‌المعارف پژوهش و در قالب یک مدخل دایره‌المعارفی تدوین کند. البته کار پژوهش طبق روالی که در این امور معمول است به طول کشید. در نهایت در سال ۱۳۹۴ متن مدخل تدوین و برای آن مرکز ارسال شد. تا اکنون که سال ۱۳۹۷ است هیچ خبری از سرانجام آن نوشته ندارم. به هر حال بعد از سه سال که از آن امر می‌گذرد به نظر قدری از تازگی کار کاسته شده است. از این رو تصمیم گرفتم به نوعی آن کوششی که برای تحقیق در یکی از مهم‌ترین موارد شهرسازی ایرانیان در زمانه مغولان انجام شده بود را به طور موقت حفظ کنم. یک راه نشر نسخ معدودی از این اثر بود. به هر حال در دوره‌ای که همه امور سرعت دارد ممکن است در این باب توجه به زمان تدوین این متن از نظر برخی دور بماند.

اگر قرار بود این کار به عنوان کتابی تحقیقی منتشر شود باید از قالب مدخل خارج شده و بر وجوه تحلیلی مباحث افزوده می‌شد. این کار مد نظر نبود. اگر روزی چنین فرصتی دست دهد شبیه به کاری که در باب حمایت از فردوستان در ربع رشیدی انجام دادم، را ارایه می‌کنم. در هر حال بنا بر این است که متن حاضر به شکل کنونی حفظ شود تا در آینده‌ای نزدیک سرنوشت

آن مدخل روشن شود. اگر نتیجه‌ای در سال‌های آتی حاصل نشد این کار را با وصفی که اشاره شد، برای نشر عمومی آماده خواهم کرد. در متن حاضر برخی طالب افزوده و یک پژوهش جدید در باب «حمایت اجتماعی در ربع رشیدی» افزوده شد.

شهرام یوسفی‌فر

تهران - امرداد ۱۳۹۷